

Karl Popper'in Platon Eleştirisinin Epistemolojik ve Politik Kökenleri¹

The Epistemological and the Political Roots of Karl Popper's Criticism of Plato

Dr. Öğr. Üyesi Ekin Erdem²

Başvuru Tarihi: 03.07.2019

Kabul Tarihi: 08.10.2019

Öz

Karl Raimund Popper (1902–1994), bilim felsefesine kazandırdığı yanlışlanabilirlik ilkesi ve siyaset felsefesinde geliştirdiği açık toplum kavramıyla 20. Yüzyıl'ın en etkili düşünürleri arasında yer almaktadır. Popper'in epistemoloji alanında Hegel'in diyalektik idealizmine, siyaset felsefesinde ise sosyalizme ve kolektivizme yaptığı eleştiriler, kendisinin ilk alanda neo-pozitivizmin, ikinci alanda ise neo-liberalizmin önemli bir temsilcisi olarak algılanmasına neden olmuştur. Ne var ki Popper'in idealizme yönelttiği eleştirilerin temeli La Mettrie tarzı bir materyalizme, David Hume tipi bir ampirisizme ya da Comte-Durkheim ekolünden bir pozitivizme dayanmadığı gibi, sosyalizm ve kolektivizme yönelttiği eleştiriler de kaynağını John Locke, Adam Smith ya da Friedrich von Hayek gibi klasik liberal teorisyenlerden almamaktadır. Popper'in her iki alandaki eleştirilerinin hedefinde bulunan düşünür, ilk büyük sistematik filozof olan Platon'dur (M.Ö.427–347). Popper, idealizme ve sosyalizme kökten cephe almaktan çok, Platon'un sisteminden kaynaklandığını düşündüğü objektif idealizme ve topyekûn toplum mühendisliğine karşı çıkmıştır. Buna karşılık düşünürün temel görüşlerinin, Platon'un da içinden çıkmış olduğu Sokratik geleneğin eleştirel ve bireyci bir yorumuna dayandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Karl Popper, Platon, Epistemoloji, Siyaset Felsefesi

Abstract

Karl Raimund Popper (1902-1994), took part among the most effective intellectuals of the 20th Century, by developing the principle of falsification in the philosophy of science and developing the concept of open society in political philosophy. Popper's epistemological criticism of Hegel's dialectical idealism and the political criticism of socialism and collectivism made him recognized as one of the most significant representatives of neo-positivism and neo-liberalism in both fields. However Popper's criticism on idealism does not base upon a La Mettrie-type materialism, a

¹ Bu çalışma, 4-6 Nisan 2019'da İzmir - Çeşme'de düzenlenen III. International Applied Social Sciences Congress (C-Iasos)'da sunulan "Karl Popper'in Platon Eleştirisinin Epistemolojik ve Politik Kökenleri" adlı bildirden üretilmiştir.

² İzmir Demokrasi Üniversitesi İİBF, ekin.erdem@idu.edu.tr, ORCID: 0000 0002 6108 9606

Hume-ish empiricism, neither follows the Comte-Durkheim ecole of positivim. Likewise his criticism on socialism does not find its basics in the classical liberal theoreticians like John Locke, Adam Smith or Friedrich von Hayek. The main thinker that falls into the focus of Popper's criticism is Plato (427-347 BC), the first grand systematic philosopher. Instead of rejecting idealism and socialism directly, Popper had more likely opposed the objective idealism and holistic interventionism of Plato. On the other hand, it is seen that Popper's main thought is based upon a critical and individualistic interpretation of the same Socratic school, from which the philosophy of Plato also brought forth.

Keywords: Karl Popper, Plato, Epistemology, Political Philosophy

Giriş

20. Yüzyıl'ın önde gelen bilim felsefecileri ve siyaset kuramcıları arasında yer alan Karl Popper, 28 Temmuz 1902'de, sonradan Hıristiyanlığı benimsemiş Musevi kökenli bir ailenin çocuğu olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun başkenti Viyana'da doğmuştur.

Popper'in dünyaya geldiği dönemde Avrupa, Üçlü İttifak ya da Merkezi Devletler olarak anılan Alman-Avusturya Macaristan-İtalyan Paktı ile kısa süre sonra Büyük Britanya'nın da dâhil olacağı Fransız-Rus Antantı arasında iki bloğa bölünmüş durumdadır.

20. Yüzyıl'ın başlarında Avrupa ülkelerinin iç siyasetlerini belirleyen bir diğer bölünme ise aydınlar ve büyüyen işçi sınıfı arasında hızla yayılmakta olan Marksizm ile -özellikle Fransa'daki Dreyfus Davası'nın etkisiyle orta sınıflar arasında güç kazanmakta olan- milliyetçilik arasındadır (Hacohen, 1998, s. 714-715).

İnsanlık tarihinin ilk topyekûn (total) savaşı olarak anılan I. Dünya Savaşı böyle bir konjonktür altında başlamış ve 1917'de Rusya'da Bolşevikler, 1922'de ise İtalya'da Faşistler tarafından kurulan ilk totaliter rejimlerin ortaya çıkışının zeminini hazırlamıştır.

1933'te Almanya'da iktidara gelen ve 1938'den itibaren Avusturya'yı da etkisi altına alan Nazizm ise totaliter yönetim anlayışını ırkçı bir ideoloji ile pekiştirerek, izleyen birkaç yıl içinde tarihte tanık olunmuş en kanlı işgal ve katliam uygulamasını sahneye koyacaktır.

1937'de Büyük Britanya yönetimindeki Yeni Zelanda'ya iltica eden ve burada geçirdiği yıllarda modern siyasal düşünenin çığır açıcı eserleri arasında yer alan "Açık Toplum ve Düşmanları"nı kaleme alan Karl Popper'in en önemli katkılarından biri, siyasal alanda ortaya çıkan totalitarizm ve ırkçılığı, epistemolojik alandaki holizm ve özcülük akımlarıyla ilişkilendirmesi ve bu geleneklerini kökenlerini, klasik felsefenin en büyük temsilcileri arasında yer alan Platon'a kadar dayandırmasıdır (Popper, 2013, s. 49-53).

Ne var ki Platon'un epistemolojik ve politik mirasının en şiddetli eleştirmeni olarak tanınan Popper'ın, bu eleştirilerinde dayandığı kaynaklar ve kişiler dikkatli olarak incelendiğinde, aslında eleştirilerinin konumlandığı çizginin sanıldığı kadar “dışarıda” olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlantıyı ortaya koyabilmek için, bu çalışmada öncelikle bilgi kuramı (epistemoloji) ve siyaset felsefesi alanındaki belli başlı ekollerin çıkış noktaları ve konumları incelenecek, ardından Popper'ın Platon eleştirisi kaynaklarıyla birlikte değerlendirilecektir.

Bilgi Kuramı ve Siyaset Felsefesinde Temel Ekoller

Antik Dünyada Bilgi Kuramı ve Siyasal Düşünce

İnsanoğlunun içinde yaşadığı evreni ve kendini açıklama ve anlama çabası mitler aracılığıyla başlamış, M.Ö. VIII. Yüzyıl'dan itibaren Yunan uygarlığı da Homeros ve Hesiodos'un eserleri ile birlikte kendi özgün mitolojisini biçimlendirmiştir (Campbell, 2003, s. 166–167).

Ancak Yunan uygarlığının ayırıcı yanı, bu adımdan yaklaşık olarak iki yüz yıl sonra, mitlerin duyu ve inanç düzeyinde aradığı gerçekliği kavram düzeyinde arama çabasına girişmesi ve bu yolla –ileride Aristoteles'in proto philosophia (ilk felsefe)- olarak isimlendireceği- metafiziği ortaya çıkarmasıdır (Arslan, 2017, s. 99).

Thales, Anaksimandros, Anaksimenes ve Empedokles gibi ilk metafizikçiler, bütün varlıkların özü olan ilk varlığın (töz'ün) su, apeiron, hava ya da dört unsur olduğunu ileri sürmüşlerdir. İlk bakışta kuşkusuz bu tür görüş ve açıklamalara daha önceki uygarlıkların mitlerinde de rastlanabileceği söylenebilir. Ancak metafiziği içinden çıktığı mitolojiden ayıran unsur, ileri sürdüğü tezlerden çok, bu tezleri temellendirirken başvurduğu yöntemdir. Metafizikçiler, ne kadar akıldışı görünürse görünsün, savlarını inanç, gelenek ya da retorik yerine, ussal argümanlarla temellendirmeye çalışmışlardır.

M.Ö. V. Yüzyıl'a gelindiğinde ise Yunan dünyasında ticaretin en geliştiği kent-devleti olan Atina'da, tüccar çocuklarına para karşılığında eğitim veren bir aydın grubunun ortaya çıktığı görülmektedir. Yunanca'da “bilgi satanlar” anlamına gelen “Sofistler” adıyla anılan bu grup, metafizikçileri uzun zamandan beri meşgul eden varlık sorununu bir yana bırakarak, insanların mevcut hayatlarını nasıl yaşayabilecekleri sorununa eğilmiş, bu doğrultuda özel alanda bireysel özgürlüğü, kamusal alanda ise göreliliği esas alan bir etik ve politik felsefenin temellerini atmışlardır (Ağaoğuları, 2009, s. 77-83).

Atina Demokrasisi'nin Perikles'in ölümünü izleyen gerileme döneminde ortaya çıkan en etkili düşünürlerden biri de Sokrates'tir (M.Ö. 470–399). Varlık sorununu ele alan metafizik ve değer sorununu ele alan etiğin doğuşundan sonra bilgi sorununu ele alan klasik epistemolojinin ilk gerçek kurucusu sayılan Sokrates, felsefe tarihinde birkaç farklı bakımdan ele alınmıştır.

Öncelikle Sofistlerin aksine bilginin öznel değil nesnel olduğunu ileri sürmesi nedeniyle Sokrates, meşruiyet zeminini yurttaşların farklı ve öznel görüşlerinin varlığından alan demokrasi rejiminin bir muhalifi olarak görülmektedir (Cevizci, 2012, s. 73-75).

İkinci olarak ise kendisiyle hemen hemen aynı zaman diliminde yaşayan Demokritos'un savunduğu, varlıkların özünü daha küçük parçalara bölünmeleri mümkün olmayan en küçük cisimlere indirgeyen atomcu ve mekanist yaklaşımının aksine, bir bilgi edinme fakültesi olarak gördüğü ruha ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmasıyla, Sokrates'in materyalizme karşı idealist geleneğin bir öncüsü olarak konumlandırıldığı bilinmektedir (Cevizci, 2012, s. 76-79).

Ancak bu tür bir sınıflandırmada gözden kaçırılacak bir nokta, Sokrates'in kişisel olarak demokrasi hakkında söyledikleri ne olursa olsun, geliştirmiş olduğu yöntemle bu rejimin düşünsel temellerine yaptığı katkıdır.

Zira Sokrates gerçeğin nesnel olduğuna düşünmekle beraber, hiçbir kişi ya da grubun böyle bir gerçeği tekelinde bulundurduğuna ya da bulundurabileceğine inanmamıştır. Tam aksine, sorgulamanın bırakılması durumunda hayatın yaşanmaya bile değmeyeceğini ileri süren düşünür, geliştirmiş olduğu "maiotik" (düşünsel ebelik) yöntemiyle de herhangi bir hazır bilgiyi karşısındakine kabul ettirmeyi değil, nesnel gerçeğin, ancak birden fazla kişinin eleştirel tartışmaları aracılığıyla ortaya çıkarılabileceğini göstermeyi amaçlamış görünmektedir (Popper, 2016, s. 191).

Ne var ki özellikle Ortaçağ'dan itibaren Sokrates'in mirası Megaralılar, Kireneliler ya da Kinikler gibi küçük Sokratesçi okullar üzerinden değil, dini öğretilere göre yorumlanmış bir Platonculuk ve Aristotelesçilik üzerinden ele alınacaktır.

Bu tür bir konumlandırmanın sonucu, özel anlamda Sokrates'çiliğin ve genel anlamda akılcılığın, modern çağın şafağında Descartes'a ve Kartezyenlere kadar etki edebilmesi, ancak 18. Yüzyıl'da doğacak Aydınlanma felsefesinin temellerini daha çok Sofistlerin ya da atomcuların mirasına dayandırmasıdır (Ağaoğulları, 2005, s. 275-278).

Modern Dönemde Epistemoloji ve İdeoloji

Isaac Newton'ın "Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri" adlı yapıtını yayımladığı 1687 yılı, Aydınlanma felsefesinin başlangıcını ifade eden önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir (Casini, 1988, s. 35-37).

Özel yaşamında dindar ve mistik bir karakter olarak tanınmasına karşın, Britanyalı fizikçinin bu yapıtında, yeryüzü ile –o zamana dek kutsallığın kaynağı olarak kabul edilen- gökyüzünün aynı mekanik çekim yasalarına tabi olduğunu matematiksel temelleriyle göstermesi, Avrupa düşüncesinde çok önemli dönüşümlere neden olmuştur.

Bu dönüşümlerden biri, her yer ve durumda müdahaleye hazır bir Tanrı inancının yerini, evreni tıpkı bir saat yapıcısı gibi mekanik yasalara göre bir kere kurduktan sonra kendi hâline bırakan deistik bir Tanrı düşüncesine bırakmaya başlamasıdır (Ağaoğulları, 2005, s. 296-300).

Böyle bir yaklaşımın siyasal ve ekonomik alandaki karşılığı ise bir kere kurulduktan sonra gerek bireyleri, gerekse de piyasaları kendi "doğal" işleyişine bırakan liberal siyaset kuramı olacaktır.

Gerçekten gerek İngiliz Aydınlanması'nın öncüsü John Locke'un birbirine çarpmadan devinen, kuvvetler ayrılığına dayalı mekanik devlet anlayışında, gerekse İskoç Aydınlanması'nın önde gelen temsilcilerinden Adam Smith'in, dışarıdan müdahaleye uğramadıkça kendi kendini düzenleyen arz-talep kanununa dayalı "doğal iktisat" yaklaşımında bu Newton'cu etkiyi görmek olanaklıdır (Casini, 1988).

Bu yaklaşım 18. Yüzyıl'ın ikinci çeyreğinden itibaren Voltaire'in "İngiltere Mektupları" ve Montesquieu'nun "Kanunların Ruhü" adlı yapıtı gibi çalışmalarla Fransa'ya aktarılacak, yüzyılın sonunda ise Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) ile siyasal yansımalarını bulacaktır (Ağaoğulları, 2005).

Ancak 18. Yüzyıl sonlarında Aydınlanma felsefesi de bir dönüm noktasına gelmiştir. Bu dönemde bir yandan Rousseau'nun mülkiyet öncesi topluma yönelik "doğal eşitlik" varsayımı ve "soyly vahşi" kavramsallaştırması üzerinden yaptığı burjuva uygarlığı eleştirisi, klasik Aydınlanma düşüncesinin ilerlemeci paradigmasını sarsarken, diğer yandan Herder'in ulusal kültürlerin özgünlüğüne yönelik romantik vurgusu dönemin evrenselci perspektifini tartışmaya açmıştır (Callinicos, 2011, s. 56-59).

İşte böyle bir konjonktürde, Antik Atina'da Sofistler'in ardından gelen Sokrates'in epistemoloji ve etik alanda yaptığı devrime benzer bir dönüşümü gerçekleştiren düşünür, Alman Aydınlanması'nın en büyük temsilcisi olarak tanınan Immanuel Kant'tır.

Kendi felsefi sistemini "Transandantal İdealizm" olarak isimlendiren Kant, bir yandan epistemoloji alanında geliştirdiği ünlü "numen-fenomen" ayrımıyla, bilginin konusunu "kendinde şeyler" (ya da nesnel hakikatler) yerine "görünüşler dünyası" ile sınırlandırırken, diğer yandan etik alanda geliştirdiği "otonom (özerk) irade" kavramıyla, kimsenin tekelinde olmayan transandantal gerçek karşısında bireysel tercih ve inançlara korunaklı bir alan açmıştır (Popper, 2005, s. 142-145).

Ne var ki Kant'ın bu öznel ve sınırlı idealizmi, 19. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinden itibaren yerini önce Fichte ve Schelling'in Platonizm'i andıran nesnel idealizmlerine, ardından Hegel'in -us'un bir moment olarak maddi dünyayı da kapsaması nedeniyle Aristoteles'ten de esinlenmiş görünen-mutlak idealizmine bırakacaktır.

Ancak Hegel'in sisteminin düşünce tarihinin izleyen dönemlerini belirleyecek büyük önemi, belki devasa kapsamdaki sisteminden de çok, Herakleitos'tan alınmış diyalektiğinden ve - Popper'ın tarihsicilik (historicism) olarak adlandıracağı- tarihselciliğinden kaynaklanmaktadır (Callinicos, 2011, s. 86).

18. Yüzyıl'da Aydınlanma düşünürlerinin, insan eseri olan kültüre ve onun ürünlerine karşı adeta bir Tanrısal gerçeklik kaynağı olarak -doğal hak ve doğal ücret gibi kavramsallaştırmalarla- doğa'ya yönelmelerine karşıt olarak Hegel, sisteminde doğa ve maddeyi us karşısında bir çarpıklık alanı olarak konumlandırmış, ancak bu çarpıklık alanına karşı "geist" (tin) olarak adlandırdığı insani etkinlikleri, doğada kendini yitiren us'un kendi kendine dönüş alanı olarak yüceltmıştır (Sabine, 2013, s. 13-19).

Bununla beraber Hegel'in "tin"i, Sokrates ya da Kant gibi bireyle sınırlandırmayıp, Platon'u andırır biçimde toplumda (volksgeist) ve çağın olgularında (zeitgeist) araması, ironik biçimde, tam karşısında durduğu pozitivizmin, olan ile olması gereken arasındaki ayrımı ortadan kaldıran konumunu –gerçek olan ussal, ussal olan gerçektir söylemiyle- bir anlamda meşrulaştırmasına neden olmuştur (Popper, 2013, s. 234-235).

Hegeli düşünce ve genel olarak Alman idealizmi, 19. Yüzyıl'ın sonlarına dek bireyci geleneğe dayanan İngiliz felsefesinde Thomas Hill Green, F.H. Bradley ve Bernard Bosanquet gibi temsilcileri bulunan bir sosyal liberalizmin esin kaynağını oluşturmuş olsa da aynı geleneğin Kıta Avrupası'ndaki etkisi, solda Karl Marx'ın diyalektik materyalizme dayanan bilimsel sosyalizmi, sağda ise Giovanni Gentile'in faşizmi hazırlayan aktüel idealizmi şeklinde ortaya çıkmıştır (Sabine, 2013, s. 370-376).

Buna karşılık 20. Yüzyıl'ın başlarından itibaren Britanya ve Avusturya gibi daha kozmopolit ülkelerde, tümel'i esas alan idealist akımlara karşı mantıksal atomculuk ve mantıksal pozitivizm gibi Demokritos-Lucretius-Hume çizgisine sürdüren görüşler güç kazanacaktır.

1920'lerde Viyana Çevresi içinde kendisine takılan isim "resmi muhalif" olan Karl Popper'in, bilgi felsefesi alanında pozitivizmin doğrulamacı yöntemine karşı çıkan ilk büyük eseri 1934'te yayımlanmış olan "Logik der Forschung" (Bilimsel Araştırma'nın Mantığı)'dır.

Ancak düşünöre dünya çapında ün kazandıracak olan "Açık Toplum ve Düşmanları" adlı eseri, totalitarizmin en korkunç sonuçlarının gözlemlendiği II. Dünya Savaşı yıllarında yazılacaktır.

Bu yapıtın demokrat düşünürler tarafından kaleme alınan benzerlerinden ayrılan en çarpıcı yönlerinden biri ise çoğu zaman modern bir fenomen olarak tanınan totalitarizmin kaynaklarını Antik Çağ'a, üstelik bu çağın en büyük iki düşünüründen biri olarak kabul edilen Platon'a dayandırmasıdır.

Popper'in Platon Eleştirisi

Tarihsicilik ve Özcülük

18. Yüzyıl Aydınlanma geleneğine karşıt olarak 19. Yüzyıl'dan itibaren güç kazanan çatışmacı ideolojilerinin ortak özelliklerinden biri, bir meşruiyet aracı olarak tarihe ve tarihsel misyon düşüncesine dayanmalarındır. Örneğin emperyalizminin meşruiyet kaynaklarından biri Aryan ırkın uygarlaştırıcı misyonu iken, Marksist teoride de uluslararası sosyalist devrimin zorunluluğu, proletarya sınıfının tarihsel misyonu olarak tanımlanmaktadır.

Bu görüşleri Herder ve Hegel'in eserlerine uzanan Alman tarihselciliğiyle çeşitli biçimlerde bağlantılandırmak mümkündür. Ancak Karl Popper, bu yaklaşımın çok daha uzak bir geçmişe dayanan köklerini inceleyerek, "tarihsicilik" olarak isimlendirdiği tarihsel misyon düşüncesinin İbrani ve Yunan mitolojisi aracılığıyla Herakleitos diyalektiğine, aynı hat üzerinden ise sistematik felsefenin ilk temsilcisi olan Platon'a geçtiğini ileri sürmüştür.

Popper'a göre klasik Yunan mitolojisinin temelini oluşturan Homeros'un eserlerinde tarihsiciliğe yönelik açık bir işaret görünmese de bu mitolojinin en büyük ikinci temsilcisi olan Hesiodos'ta yer alan "Altın Çağ'ın kaybı" ve varlıkların tanrılardan kahramanlara ve kahramanlardan sıradan insanlara doğru sürekli olarak gerilemekte olduğu mitos'u tarihsiciliğin tipik bir örneğini sunmaktadır.

Musevi kökenli bir aileden gelmekle birlikte Popper, son derece çarpık ve tehlikeli bulduğu bu düşüncenin köklerini İbrani halkının Eski Ahit'te yer alan "seçilmiş kavim" inancında görmüştür (Popper, 2013, s. 38).

Bu yorum üzerinden Popper'in, 18. Yüzyıl'dan itibaren pek çok kez yapıldığı gibi Yunan politeizminde demokratik çoğulculuğun, İbrani ve Ortadoğu monoteizminde ise despotizmin kökenlerini aramaya soyunacağı akla gelebilir. Oysa Popper, Sokrates'in öğrencilerinden Antisthenes'in monoteizmi üzerinden yaptığı çözümlemeye, çoktanrıcılıkta yerelcilik ve kabileciliğin, tektanrıcılıkta ise evrensellik ve insanların birliği düşüncesinin kökenlerini bulmaktadır. Düşünürü göre tarihsiciliğin maddi temelini oluşturan "seçilmiş halk" inancı aslında birleştirici tektanrıcılığın bir mantıksal uzantısı değil, karşıtıdır (Popper, 2013, s. 263).

Popper'un geliştirdiği kurama göre, Hesiodos'un insanlık tarihini altın, gümüş, tunç ve demir gibi sürekli değersizleşen ya da soysuzlaşan çağlara göre sınıflandırmasıyla, Herakleitos'un varlığın özünü "değişim" olarak kodlayan diyalektik sistemi arasında önemli bir bağlantı vardır.

Efes'in soylu ailelerinden birinden gelen Herakleitos, Yunan dünyasında demokrasiye doğru giden süreç içerisinde değişimi bir esas ve temel olarak kabul etmekle birlikte, bu olguyu yakıp tüketen ateşle ve "her şeyin babası" olarak isimlendirdiği savaşla ilişkilendirmiştir. Popper, halk kitlelerini "hayvanlar gibi karnını doyuran bir sürü" olarak tanımlayan antik düşünürün bu görüşlerini, mevcut demokratikleşme sürecinin kaçınılmazlığı karşısında "bugünlerin de geçeceği" yönünde bir çeşit teselli arayışı olarak yorumlamaktadır (Popper, 2013, s. 45-47).

Peki Platon'un gerçekliği deneyimle değil ancak akılla kavranacak bir "idealler âlemi"nde arayan idealist felsefesi ile tamamen bu dünyaya ilişkin görünen tarihsicilik arasında nasıl bir bağlantı kurulabilir?

Popper'in bu soruya verdiği yanıt, Platon'a yönelik çözümlemelerinin en etkileyici noktası olarak görülebilir. Zira Popper'a göre, Platon'un her dilde farklı olan isim ve kelimelerin ardında yatan saf kavramlara ve en saf kavramlar olan idealara yönelik tezleri, Hesiodos'un Altın Çağ mitos'undan kaynaklanan tarihsiciliğin ve özcülüğün felsefi ifadesinden başka bir şey değildir (Popper, 2013, s. 57-60).

Popper, Sokrates'in Platon tarafından kaleme alınmış diyaloglarına yansıyan "kavramsal netlik" arayışı ile Platon'un bozulmuş adların ataları olan "kavramsal öz" arayışını birbirine tamamen karşıt iki eğilim olarak görmektedir.

Düşünürü göre Sokrates'in birbirini izleyen sorularındaki amaç, eleştirel aklın sınamalarına dayanamayan yanlış inançları ve dogmaları saptayıp eleyerek her seferinde bir öncekinden daha az hata içeren alçakgönüllü kuramlar ortaya çıkarmaktır. Oysa Platon'un Sokrates'ten çok

Hesiodos, Pisagor ve Parmenides gibi öncüllerden beslenmiş görünen kavramsal özcülük düşüncesi, hataları elemek gibi ölçülü ve mütevazı bir bakış açısını değil, aksine varlıkların bozulmamış/mutlak doğasını ortaya koymak gibi son derece pervasız bir girişimi göstermektedir (Popper, 2013, s. 53–60).

Bu noktadan hareketle Popper, biyolojik özcülük anlamına gelen ırkçılıkla kavramsal özcülük arasındaki ilişkiyi soruşturmuş ve Platon'un bu alana çekilebilecek kimi görüşlerini ünlü Timaios diyalogunda bulmuştur.

Platon bu diyalogunda, Eski Ahit'te Tanrı'nın Âdem'i kendi suretinden, Havva'yı ise Âdem'in kaburga kemiğinden yaratması kıssasını andırır biçimde, Tanrı'nın başlangıçta erkek-insan'ı yarattığını, diğer türlerin bu ilksel ve kusursuz türün bozulmuş formları olarak ortaya çıktığını anlatmaktadır (Popper, 2013, s. 65).

19. Yüzyıl'ın basit ve ilkelden karmaşık ve gelişkin olana doğru ilerleyen Spencer'cı evrim kuramı yerine, gelişkin (hatta mükemmel) olandan basit ve aşağı olana doğru çözülme anlamına gelen bu antik mitos'a göre, ilksel erkeklerin korkak olanları kadınlara, cahil olanları ise kara hayvanlarından kuşlara ve balıklara kadar uzanan çeşitli canlılara dönüşmüş, dünyadaki çeşitlilik bu yolla meydana gelmiştir (Popper, 2013, s. 65).

Bu anlatının idealizmle olan ilişkisi ise çoğu kez zamandan ve mekândan yalıtılmış olarak düşünülen "idealar âlemi" düşüncesini zamansallaştırması ya da tarihselleştirmesidir.

Popper, Platon'un tarihsiciliğinin gerilemeci ve kötümser karakteriyle Hegel ve Marx'ın ilerlemeci ve iyimser tarihsicilikleri arasındaki farkı ise pek fazla dikkate almamaktadır.

Düşünüre göre, Platon'un bir çeşit yaşlanma ya da hastalanma süreci olarak gördüğü değişimi durdurma yönündeki çabaları muhafazakâr, Marx'ın ise eşitliğe doğru giden akışı hızlandırma yönündeki çabaları devrimci olarak adlandırılabilirse de her iki bakış açısı da tarihin bir bütün hâlindeki anlamını bulmuş olma gibi bir cüretkârlığa dayandıkları için, bu büyük sürecin küçük ayrıntıları olarak gördükleri bireyleri amaç değil araç olarak konumlandıran ideolojiler ortaya çıkarmışlardır.

Popper, 20. Yüzyıl'dan itibaren "totalitarizm" olarak adlandırılmış olan bu yaklaşımı, "kolektivizm" ve "holizm" kavramları çerçevesinde ele alacaktır.

Kolektivizm ve Holizm

Popper'a göre Platon'un felsefi yaklaşımı Sokrates'inkinden yalnız yöntem düzeyinde değil, aynı zamanda özne düzeyinde de farklılaşmaktadır.

Her ne kadar Sokrates'i, insanı her şeyin ölçüsü olarak gören Protagoras gibi Sofistlerden ayıran unsur, Platon tarafından da paylaşılan nesnel akla duyduğu güven ise de Sokrates'in bu aklın (ya da kendi ifadesiyle "ruh"un) taşıyıcısı olarak gördüğü özne tekil bireyler olmuştur.

Bir diğer ifadeyle epistemolojik düzeyde rasyonalist olan Sokrates'in etik düzeyde bireyci olmadığını kanıtlayabilecek herhangi bir argüman bulunmamaktadır. Aksine Platon'cu

olmayan Sokratik okulların Kiniklerden Stoacılara uzanan birçok temsilcisinin ahlâki bireyciliğin öncüleri olduğu görülmektedir.

Yaşamını bir düşünce ve ideal uğruna feda eden Sokrates'i bir ahlâki bireyci olarak tanımlamak ilk bakışta yadırgatıcı görülebilir. Ancak Popper'a göre bizi bu konuda kafa karışıklığına götüren, kolektivist bir düşünür olan Platon'un kavramlar üzerinde yaptığı bir oyunla bireycilik ve bencilliği özdeş göstermesi olmuştur (Popper, 2013, s. 118).

Popper'ın yaptığı sınıflandırmaya göre, kişinin kendinden başkasını düşünmemesi anlamına gelen bencillik (egoizm)'in karşıtı olan kavram, başka insanları da düşünmek ve önemsemek anlamına gelen diğerkâmlık (altrüizm)'dir.

Oysa kişinin kendi kararlarını kendi iradesiyle alması ve başkalarının tahakkümü altında yaşamaması anlamına gelen bireycilik (individualism)'in karşıtı, ahlâki eylemlerde bireyin kendisini değil, bireyin ait olduğu topluluğu esas alan toplulukçuluk (kolektivizm)'dir (Popper, 2013, s. 119-120).

Popper'a göre çağdaş dünyada iki temel kolektivist ideoloji olan faşizm ve komünizm tarafından liberalizme yöneltilen başlıca eleştirinin bencillik olması da bu Platon'cu arka plana dayanmaktadır.

Üstelik Popper, bu çarpıtmada, bir kavram oyunundan daha fazlasını da görmektedir. Zira bir ulusun ya da sosyal sınıfın nihai zaferi uğrunda bireyleri araç hâlinde seferber etmek isteyen milliyetçi ya da sosyalist ideolojiler, bireysel düzeyde altruizm çağrısında bulunurken, diğer ulus ve sınıflara karşı tutumlarında en sert bencilliğin argümanlarına başvurabilmektedirler.

Dolayısıyla Popper'ın bu tasnifi uyarınca, kendi inandığı bir ideal uğruna kendini feda eden Sokrates'in tutumu bireyci bir altrüizmi ifade ederken, kendi inandığı kolektivist bir ideal uğruna başkalarının feda edilmesini öngören Platon'un tutumu kolektivist bir bencillığe işaret etmektedir.

Peki, Platon'un etik ve politik düzeydeki kolektivist egoizminin epistemolojik dayanakları bulunabilir mi? Popper'ın bu soruya verdiği olumlu yanıtı doğrulayan kavram, felsefi özcülüğün –zorunlu olmamakla birlikte- çoğu kez tamamlayıcı olan holizmdir.

İngilizce'de bütün anlamına gelen “whole” kelimesinden türemiş bir kavram olan bütüncülük, en geniş tanımıyla, toplumsal olguları bireysel tercih ve davranışların maksat-dışı sonuçları olarak okuyan metodolojik bireyciliğin karşıtı olarak konumlandırılabilir (Fay, 2012, s. 73-78).

Sözgelimi 19. Yüzyıl'ın sonunda geliştirdiği sosyolojik modelde intihar ve suç gibi olguları kişisel eylemler yerine toplumsal yapının sonuçları olarak ele alan Emile Durkheim bu modelin ilk akademik örneklerinden birini sunmuştur (Fay, 2012, s. 74).

Bununla beraber Popper'a göre holist epistemolojinin Platon'a uzanan kökenlerinin, “bütüncülük” anlamına gelen bir diğer kavram olan totalitarizmle birleşen karanlık bir kaynağı vardır.

Örneğin özcü epistemolojisi gereği kelimeleri bozulmuş kavramlar ve insanları soysuzlaşmış tanrılar olarak gören Platon, bu yaklaşımını holizmle birleştirerek siyasal düzleme taşıdığında, demokrasiyi bozulmuş bir “politeia” (anayasal yönetim), demokrasiyle yönetilmekte olan Atina kent-devletini ise ilksel/atasal Helen Krallığı'nın -tarihsici gerileme inancı gereği- bozulmuş ve çürümüş bir görünümü olarak değerlendirecektir (Popper, 2013, s. 67-70).

Bu sınıflandırma, Popper'in Platon okumasındaki en devrimsel yorumlardan biri olarak görülebilir. Zira Platon'un Atina örneği üzerinden demokrasi rejimine ciddi eleştiriler getirdiği, hatta Sparta'nın eşitlikçi militarizmini Atina modeline tercih ettiği bilinmekle beraber, hemen her zaman Platon'un tasarladığı devletin bu dünyayla ilgisi olmayan bir “semavi” (ya da ideal) yönetim olduğu düşünülmüştür (Plato, 1968, s. 273-274).

Oysa Popper'in tezine göre Platon'un tiranlığı demokrasinin, oligarşiyi timokrasinin, timokrasiyi ise “yetkin devlet”in bozulmuş şekli olarak sınıflandıran rejimler hiyerarşisi, aslında -tarihsel olarak daha geç kurulmuş olan- Atina'yı Sparta'nın, Sparta'yı ise “en saf Yunan değerleriyle kurulmuş”, dolayısıyla “özünü kaybetmemiş” ilk Helen Krallığı'nın bozulmuş şekilleri olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (Popper, 2013, s. 63-73).

Böyle bir tasnifte ise tıpkı kavramlar ve insanlarda olduğu gibi devletlerin “idealliği” de eskilikleriyle ve “öze bağlılık”larıyla değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla Atina'nın ve insanlığın içinde bulunduğu değişim sürecini, ölüme doğru giden bir hastalanma süreci olarak değerlendiren Platon, idealindeki “filozof-kral”ı, elinden gelen bütün olanaklarla bu süreci durdurmaya ve tersine çevirmeye çalışan bir hekim olarak tasarlayacak, benimsediği holist yöntem ise organizmayı kurtarmaya yönelik bu tedavi sürecinde birer hücreden ibaret gördüğü bireylerin kaderine karşı kayıtsız kalmasına yol açacaktır.

Popper'in Epistemolojik ve Politik Kaynakları

Sokratik ve Kantçı Rasyonalizm

Platon'a karşı düşünce tarihinde görülmüş en keskin ve kapsamlı eleştirilerden birini yöneltmiş olması nedeniyle Karl Popper, kimi zaman Platon'un kendi çağındaki en büyük hasımları olan Sofistlerin ya da modern dünyada rasyonalist ya da idealist geleneği izleyen filozofların en başat karşıtları olan neo-pozitivist filozofların bir temsilcisi olarak görülmüştür (Sunar, 1986, s. 105-118).

Oysa bir düşünüre olabilecek en sert eleştirileri yöneltmek, o düşünürün de içinde bulunduğu bütün geleneği mutlak anlamda reddetmeyi gerektirmemektedir. Nitekim Karl Popper'in Platon'a -ve onun modern çağdaki benzeri olarak gördüğü Hegel'e- yönelttiği eleştirilerinde dayandığı temel kaynaklar Sofistler, Septikler ya da pozitivistler değil, Sokrates ve Kant, temel aldığı düşünsel çizgi ise ampirisizm değil rasyonalizmdir.

Popper'in kaynaklarından Sokrates ve Kant'ın, M.Ö. V. Yüzyıl Atina ve 19. Yüzyıl Avrupa düşüncesinde tuttukları yerin birbirini bir hayli andırdığı söylenebilir.

Öncelikle Sokrates, kendisinden önce gelen Sofistlerden farklı olarak, epistemoloji ve etik alanlarındaki bilgimizin sadece öznel duyulardan ibaret olmadığını, her iki alanda da –kimi zaman ruh olarak da adlandırdığı- us’un belirleyici bir yer tuttuğunu düşünmüştür.

Ne var ki Popper’a göre felsefi tutumunu, bildiği tek şeyin hiçbir şey olmaması olarak özetleyen Sokrates’in, rasyonaliteye duyduğu güvene karşın, bu kavramı tekeline almak ya da herhangi bir grubun tekeline alabileceğine inanmak gibi bir eğilimi bulunmamaktadır.

Buna karşılık Platon, kendi çağının en geniş felsefi sistemini kurmuş olmakla beraber, Sokrates’in alçakgönüllü, bireyci ve eleştirel rasyonalizmini holist, kolektivist ve hatta dogmatik bir şekilde büründürmüştür.

Popper’a göre modern çağda Platon’un Sokratesçi gelenek üzerinde oynadığı olumsuz rolü Kant’ın felsefi mirası üzerinde tekrarlayan düşünür ise Hegel’dir. Avusturyalı düşünürü göre, Kant’ın felsefesine idealist sıfatını kazandıran, insan aklının sınırlılığı nedeniyle transandantal (aşkın) olan nesnel gerçeğe öznel inanç düzeyinde bir yer açmakla sınırlıyken, Hegel’in diyalektik idealizmi, var olan ile bilinebilecek arasında tam bir özdeşlik kurmak gibi –yine son derece cüretkâr- bir sistem kurma girişimini ifade etmektedir (Popper, 2013, s. 352-355).

Dolayısıyla Popper’ın oluşturduğu şablonda Sokrates’in, Sofistler’in radikal öznelciliği ile Platon’un radikal nesnelciliği arasındaki makul alanı temsil etmesine benzer şekilde, Kant da kendinden önceki Aydınlanma düşünürlerinin –özellikle Hume’un- katı deneyciliği ile Hegel’in mutlak idealizmi arasındaki makul alanda yer almaktadır.

Bu konum, Popper’ın 20. Yüzyıl düşüncesinde, mantıksal pozitivistlerle idealist geleneği sürdüren Kıta Avrupası filozofları arasında geliştirdiği “eleştirel akılcı” yaklaşımın Antik ve Modern çağdaki zemini olarak değerlendirilebilir.

Bölük Pörçük Toplum Mühendisliği (ya da Korumacı Devlet)

Popper’ın Platon’un epistemolojisine yönelik eleştirisi akılcılığın tam karşıt çizgisinde konumlanmadığı gibi, Platon’un siyasal çizgisine yönelik eleştirisi de bu filozofla özdeşleşmiş olan “toplum mühendisliği” kavramının birebir karşısında yer almamaktadır.

Bilgi felsefesi alanında temel kamplaşmanın rasyonalist-idealiste okul ile ampirisist-pozitivist gelenek arasına olmasına benzer şekilde, siyaset felsefesi alanında da temel karşıtlık, çoğu zaman toplumcu-devletçi yaklaşımlarla bireyci-liberal yaklaşım arasında olmuştur.

Geliştirdiği “açık toplum” kavramı üzerinden kimi zaman ikinci grubun laissez-faire’ci açık pazar ekonomisinin siyasal boyutunu hazırlayan bir düşünür olarak değerlendirilen Popper’ın, bu konuda kaleme aldıkları yakından incelendiğinde, aslında tıpkı rasyonalizmin bir türüyle uyum içinde olmasına benzer şekilde, toplum mühendisliği ve korumacı devlet anlayışının bir türünü de desteklemekte olduğu gözlemlenmektedir.

Popper, “Açık Toplum ve Düşmanları”nın, Platon’un siyasal programının eleştirisine ayırdığı üçüncü bölümünde, son tahlilde devlet müdahalesi anlamına gelen toplum mühendisliğinin, “ütopyacı” ve “bölük pörçük” (piecemeal) olmak üzere iki farklı modeli bulunduğunu belirtmekte ve ikinci modeli açık biçimde desteklemektedir (Popper, 2013, s. 168–170).

Bu sınıflandırmaya göre, ütopyacı toplum mühendisliği, bütün ayrıntıları önceden belirlenmiş bir kuramsal model doğrultusunda toplumu adeta sıfırdan inşa etmek anlamına geldiği için, siyasal önderin niyeti bu olsun ya da olmasın, eninde sonunda serbest tartışma ortamını ve eleştiriyi yasaklayan bir diktatörlüğe yol açmaktadır.

Oysa ilk bakışta bir eksiklik ve yetersizlik çağrışımı yapan “bölük pörçük toplum mühendisliği”, Popper’a göre, tam da bu eksikliği ve yetersizliği nedeniyle en doğru politik tercih olabilir.

Popper’a göre politik alandaki bu yetersizliğin yararı, her alandaki ihtiyaçları en küçük ayrıntısına kadar bilme ve çözüme iddiasında bulunan ütopyacı toplum mühendislerinin aksine, bölük pörçük toplum mühendislerinin, sadece önlerinde bulunan ve en azından toplumun çoğunluğu tarafından onaylanan sorunları saptamaya ve çözmeye çalışmalarıdır.

Bu görüş, ilk bakışta Popper’ın Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi faydacı (utilitarian) liberallerin takipçisi olduğu izlenimini uyandırabilir.

Ancak bilgi felsefesinde doğrulama yerine yanlışlama yöntemini geliştirmiş olmasına koşut olarak, Popper bu alanda da faydacıların “mümkün olan en fazla mutluluk” ilkesi yerine “mümkün olan en az sefalet” ve “mümkün olan en az zorunluluk” gibi bir negatif ilkeyi koymuştur (Magee, 1982, s. 147).

Düşünürü göre birbirinden farklı beklentilere sahip olan bireyleri ortak bir mutluluk modeli üzerinde uzlaştırmak mümkün olmamakla beraber, ortak acıların neler olduğu üzerinde uzlaştırmak ve bu acılardan korumak mümkün, üstelik gereklidir (Popper, 2013, s. 168).

Ancak Popper’ın “acıyı en aza indirmek” şeklinde negatif özgürlüğü esas alan modeli, devletin güzel sanatları desteklemesi ya da belediyelerin yoksullar için spor alanları ve yüzme havuzları inşa etmesi gibi pozitif özgürlükleri de dışarıda bırakmış değildir.

Düşünür, metodolojik olarak ilk ilkeye öncelik vermekle birlikte, bu ilkenin gerçekleşmesi hâlinde “bireylerin diledikleri gibi yaşama özgürlüğünü en çoğa çıkarmayı” bir ikinci kural olarak siyaset felsefesine eklemiştir (Magee, 1982, s. 76-77).

Bu veriler ışığında Popper’ın siyasal kuramının, tıpkı devlet planlamasına duyulan inanç karşısında olduğu gibi, piyasanın ne olursa olsun kendi kendisini düzenleyeceği yolundaki klasik liberal inanca da dogmatik şekilde bağlanmayan bir tür “eleştirel liberalizm” ya da –yine Kant’tan etkilenmiş olan- Eduard Bernstein’in çizgisine yakın bir çeşit sosyal demokrasi niteliği taşıdığı söylenebilir (Eidlin, 2017).

Sonuç

Karl Popper’ın Platon eleştirisi, epistemolojik alandaki tarihsicilik, özcülük ve holizm gibi kavramlarla siyasal alandaki topyekûn toplum mühendisliği, ırkçılık ve totalitarizm gibi akımları ilişkilendirme girişimi açısından 20. Yüzyıl’ın en özgün düşünsel metinlerinden birini oluşturmaktadır.

Kuşkusuz, Popper’ın da teslim ettiği üzere, bütün zamanların en büyük filozoflarından biri olan Platon’un büyük bir derinlik taşıyan yapıtları, bu eleştiride dikkate alınmamış bambaşka boyutları üzerinden de değerlendirilebilir.

Benzer şekilde, Popper'ın nesnel idealizm ve totalitarizm arasındaki bağları gösterme çabası sırasında zorunlu olarak görmezden geldiği bazı noktalar, sözgelimi 19. Yüzyıl'dan itibaren Nazizm'e giden taşları döşeyen ırkçı düşünürlerin genelde Platon ve Hegel gibi idealistlerden çok materyalizmin tavizsiz bir yorumunu izleyen Sosyal Darwinistler'den oluşması, "Açık Toplum ve Düşmanları"nın gedikleri arasında sayılabilir.

Ancak bütün bu eleştirilerde yapılabilecek en açık hata, Platon'un geliştirdiği rasyonalizme ve toplum mühendisliğine karşı çıkan Popper'ı, bu iki akımın cepheden ve doğrudan bir karşıtı olarak değerlendirmektir. Zira Popper, Platon ve takipçileri olarak gördüğü düşünürlere olan eleştirilerinde sistematik biçimde Sokrates-Kant çizgisine dayandığını belirtmiş ve izleyen bütün yapıtlarında bu çizgiyi sürdürmüştür.

Bu doğrultuda Popper'ın epistemolojik ve politik çizgisini en iyi yansıtan eser isminin de "Açık Toplum ve Düşmanları"ndan çok "Tahminler ve Çürütmeler" (Conjectures and Refutations) olduğu söylenebilir.

Tıpkı izleyicisi olduğu Sokrates ve Kant gibi görüşlerini, nesnel ya da mutlak gerçeği yansıtan yasalar değil, olabilecek asgari yanlışı içeren tahminler şeklinde ortaya koyan Popper, çok önemsedığı eleştirel yaklaşımın gereği olarak, bu mütevazı ancak ufuk açıcı tahminlerini de her zaman çürütme girişimlerine açık tutmaktadır.

Bu çalışmada temel olarak Popper'ın Platon eleştirisinin Sokratik zemini gösterilmeye çalışılmıştır. Düşünürün Hegel'e ve Marx'a yönelttiği eleştirilerin kaynakları üzerinde yapılabilecek benzer incelemelerin de yöntem araştırmaları ve siyasal düşünceler tarihi alanındaki karşılık ve devamlılık ilişkilerini aydınlatmada yararlı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2005). *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Arslan, A. (2017). *Felsefeye Giriş*. Ankara: BB101.
- Callinicos, A. (2011). *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*, İstanbul: İletişim.
- Campbell, J. (2003). *Batı Mitolojisi* (Çev: Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- Casini, P. (1988). Newton's Principia and the Philosophers of Enlightenment. *Notes and Records of the Royal Society of London*, 42(1), (Jan. 1988), 35-52.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi, Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say.
- Eidlin, F. (2011). Popper's Social Democrat Politics and Free-Market Liberalism. *Critical Review* 17(1), August 2011, 25-48.
- Fay, B. (2012). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. İstanbul: Ayrıntı.
- Hacohen, M. H. (1998). Karl Popper, the Vienna Circle and the Red Vienna. *Journal of the History of Ideas*, 59(4), (Oct. 1998), 771-734.

- Magee, B. (1982). *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Plato (1968). *The Republic of Plato*, Translated by Allan Bloom, Basic Books, USA:
http://www.inp.uw.edu.pl/mdsie/Political_Thought/Plato-Republic.pdf (24.04.2019)
- Popper, K. (2005). *Daha İyi Bir Dünya Arayışı* (Çev: İlknur Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. (2013). *Açık Toplum ve Düşmanları*. (Çev: Mete Tunçay, Harun Rızatepe), İstanbul: Liberte.
- Popper, K. (2016). *Hayat Problem Çözmektir, Bilgi*, (Çev: Ali Nalbant), İstanbul: YKY.
- Sabine, G. (2013). *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Cem.
- Sunar, İ. (1986). *Düşün ve Toplum*. İstanbul: Birey ve Toplum.